

تحولات عربی، ایران و خاورمیانه

تهیه و تدوین
دکتر کیهان برزگر

کاری از پژوهشگران مهمان پژوهشکده مطالعات استراتژیک خاورمیانه

سرشناسه:

عنوان و نام پدیدآور:

مشخصات نشر:

مشخصات ظاهری:

شابک:

وضعیت فهرست‌نویسی:

موضوع:

موضوع:

موضوع:

سناسه افز:

رده‌بندی کنگر:

رده‌بندی درویی:

شماره کتابشناسی ملی:

برزگر، کیهان، ۱۳۴۶ -

تحولات عربی، ایران و خاورمیانه / تهیه و تدوین کیهان برزگر.

تهران: مرکز پژوهش‌های علمی و مطالعات استراتژیک خاورمیانه، ۱۳۹۲.

۳۴۰ ص.

9-36-7914-964-978: ۱۲۵۰۰۰ ریال

فیفا

جنبش‌ها و قیام‌ها -- کشورهای عربی

جنبش‌ها و قیام‌ها -- خاورمیانه

جنبش‌ها و قیام‌ها -- ایران

مرکز پژوهش‌های علمی و مطالعات استراتژیک خاورمیانه

۱۳۹۲/۶۳/ب/۱۴ الف ۷۱۳۹۲

۹۵۶/۰۴

۳۱۳۸۲۲۲

ناشر: مرکز پژوهش‌های علمی و مطالعات استراتژیک خاورمیانه، تهران

عنوان: تحولات عربی ایران و خاورمیانه

ویراستار: اعظم مرادی تبریزی

چاپ و صحافی: شعبانی

چاپ اول: ۱۳۹۲

شمارگان: ۲۰۰۰

قیمت: ۱۲۵۰۰۰ ریال

کلیه حقوق برای ناشر محفوظ است.

تهران: بلوار کشاورز، خیابان شهید نادری، شماره ۸

تلفن: ۸۸۹۷۲۱۸۷-۹۰

فهرست

۱۱	مقدمه
۱۵	فصل اول: انقلاب‌های عربی و مطالعات خاورمیانه‌شناسی / کیهان بزرگر
۱۷	خاورمیانه‌شناسی و رشته‌های مرتبط / بین‌الملل و علوم سیاسی
۱۹	انقلاب مصر و خاورمیانه‌شناسی
۲۳	بحران سوریه و خاورمیانه‌شناسی
۲۴	خاورمیانه‌شناسی: نقطه اتصال علوم سیاسی و روابط بین‌الملل
۲۷	فصل دوم: انقلاب‌های عربی، اصول و اهداف
۲۹	جنبش‌های مردمی در جهان عرب: بهار عربی یا بیداری اسلامی؟ / معاشی - والفقاری
۳۲	ارتش و انقلاب‌های عربی / رحمت حاجی مینه
۳۷	انقلاب‌های عربی: ایدئولوژیک یا عملگرایی؟ / حسین آجورلو
۴۱	انقلاب‌های عربی و دگردیسی پان عربیسم / رحمت حاجی مینه
۴۵	انقلاب‌های عربی و آینده نهادگرایی در خاورمیانه / قاسم ترابی
۴۹	تحلیلی ساختاری از انقلاب‌های عربی / سلمان صادقی‌زاده
۵۲	نقش فرد در کشورهای عربی / حسین آجورلو
۵۵	انقلاب‌های عربی و آینده مرزها در خاورمیانه / قاسم ترابی
۵۹	بحران دولت‌های بی‌ثبات در خاورمیانه / حسین آجورلو
۶۲	انقلاب‌های عربی و آینده افراط‌گرایی در خاورمیانه / قاسم ترابی

عوامل مؤثر در موفقیت و شکست انقلاب‌های عربی / یاسمین حمیدیان	۶۶
انقلاب‌های عربی و چشم‌انداز گسترش دموکراسی در خاورمیانه / محمد نژاد ایران	۷۰
انقلاب‌های عربی و انزوای گفتمان چپ / مهدی میربد	۷۴
فصل سوم: مصر و انقلاب‌های عربی	۷۷
گام‌هایی راهبردی جهت گسترش روابط ایران و مصر / اعظم ملایی	۷۹
جنبش عربی: از سنت‌گرایی مدرن به سوی بنیادگرایی معتدل / سیامک بهرامی	۸۳
جنبش‌های عربی: بیداری اسلامی یا بهار عربی؟ / آرمان زارعی	۸۷
محمدا - سی و نقیبت کثرت‌گرایی در مصر / سید مرتضی فتاحی	۹۰
ابش زندهای سیاسی در کابینه جدید مصر / اباذر براری	۹۳
نقش ارتش در صحنه سیاسی این کشور / حسین آجورلو	۹۶
جایگاه ارتش در سیاست - حکومتی مصر / حامد عمویی	۱۰۰
تحلیلی بر انتخابات راست / چپ / میانه / مصر / مهدی فرازی	۱۰۴
مصر و بحران همه‌پرسی قانون اساسی / محمودرضا مقدم‌شاد، طهیه دومانلو	۱۰۸
تحلیلی بر همه‌پرسی قانون اساسی مصر / اعظم ملایی	۱۱۲
چالش‌های قانون اساسی جدید مصر / منیر حمفی	۱۱۵
تصویب پیش‌نویس قانون اساسی و ساختار سیاسی مصر / اعظم ملایی	۱۱۹
مصر یکسال پس از جنبش مردمی / اباذر براری	۱۲۳
فصل چهارم: ترکیه و انقلاب‌های عربی	۱۲۷
انقلاب‌های عربی و چالش‌های معمار سیاست خارجی ترکیه / رضا صولت	۱۲۹
انقلاب‌های عربی و چالش‌های سیاست خارجی دولت اسلام‌گرای ترکیه / محمد نژاد ایران	۱۳۵
راهبرد سیاست خارجی ترکیه در برخورد با انقلاب‌های عربی / اعظم ملایی	۱۳۸
جایگاه ترکیه در تحولات منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای / محمدرضا کیانی	۱۴۱
درآمدی بر بازنگری سیاست خارجی ترکیه در قبال تحولات منطقه / رضا صولت	۱۴۵
رویکرد سیاست خارجی ترکیه در قبال بحران سوریه / غلامعلی سلیمانی	۱۴۸

روابط ایران و ترکیه در پرتو انقلاب‌های عربی / قاسم ترابی	۱۵۲
انقلاب‌های عربی و بازتعریف روابط ترکیه و آمریکا / اسماعیل اقبال	۱۵۶
بازی مکمل ترکیه و آمریکا در انقلاب‌های عربی / قاسم ترابی	۱۶۰
تحلیلی بر روابط ترکیه و آمریکا در خاورمیانه / قاسم ترابی، علی‌رضا رضایی	۱۶۴
چشم‌انداز روابط ترکیه و آمریکا در پرتو انقلاب‌های عربی / رحمت حاجی مینه	۱۶۸
پیامدهای استقرار سیستم دفاع موشکی ناتو در ترکیه / ام‌البنی یولاب	۱۷۲
فصل پنجم: بحران سوریه	۱۷۵
بحران سوریه در رقابت‌های منطقه‌ای / حسین آجورلو	۱۷۷
سوریه صحنه تنازع: بیگانه‌ها، معاد و فرمانطقه‌ای / سید ولی‌الله مصطفوی	۱۸۲
ضعف تشکیلاتی شورای انتقال / سوریه و ناکارآمدی طرح کوفی عنان / حسین آجورلو	۱۸۵
اهمیت سفر کوفی عنان به تهران / محمدرضا باطنی	۱۸۸
اهداف ائتلاف غربی - غربی از افزایش فشارها / سوریه / مهدی میرزاده	۱۹۱
آمریکا و بحران سوریه / سیمین بهبهانی	۱۹۵
روسیه و تحولات سوریه / مهناز گودرزی	۱۹۸
چین و بحران سوریه / مهدی فرازی	۲۰۱
بحران سوریه و تأثیر آن بر قدرت نرم ترکیه / اسماعیل اقبال	۲۰۵
مسئله کردهای سوریه چالشی جدی برای ترکیه / رحمت حاجی مینه	۲۰۸
فصل ششم: عربستان و انقلاب‌های عربی	۲۱۳
عربستان و انقلاب‌های عربی / قاسم ترابی	۲۱۵
تأثیر انقلاب‌های عربی بر ساختار قدرت در عربستان از منظر سازه‌انگاری / یاسمین حمیدین	۲۱۸
انقلاب‌های عربی و نقش فعال منطقه‌ای عربستان / حسین آجورلو	۲۲۲
انقلاب‌های عربی و چشم‌انداز امپراتوری نفتی عربستان سعودی / مریم پاشنگ	۲۲۵
انقلاب‌های عربی و تغییر سیاست منطقه‌ای عربستان / قاسم ترابی	۲۲۹
اردن و انقلاب‌های عربی / محمدحسین خانلرخانی	۲۳۳

۲۳۷	ژئوپلیتیک بحرین و نافرجامی اعتراضات مردمی / مهدی میرزاده
۲۴۱	فصل هفتم: فلسطین - اسرائیل و انقلاب‌های عربی / حسین آجورلو
۲۴۳	انقلاب‌های عربی و سیاست داخلی فلسطین / حسین آجورلو
۲۴۶	انقلاب‌های عربی و روند صلح فلسطین - اسرائیل / حسین آجورلو
۲۴۹	سیاست خارجی اسرائیل در انقلاب‌های عربی / حسین آجورلو
۲۵۳	دستگاه امنیتی اسرائیل و انقلاب‌های عربی / حسین آجورلو
۲۵۶	جانش‌های عربی و استفاده اسرائیل از غفلت رسانه‌ها / حسین آجورلو
۲۶۰	انقلاب‌های عربی و افزایش روند شهرک‌سازی در سرزمین‌های اشغالی / حسین آجورلو
۲۶۳	اسرائیل و بحران سوریه / محمدرضا حق‌شناس
۲۶۶	حماس و انتخاب ریاست جمهوری مصر / حسین آجورلو
۲۶۹	فصل هشتم: انقلاب‌های عربی و بازیگران فرامنطقه‌ای
۲۷۱	روسیه و انقلاب‌های عربی / قاسم ترابی
۲۷۴	راهنبرد آمریکا در قبال انقلاب‌های عربی / اسامه عیال اقبال
۲۷۷	ترکیه، اتحادیه اروپا و انقلاب‌های عربی / رضا صولت
۲۸۱	چین و انقلاب‌های عربی / قاسم ترابی
۲۸۳	انقلاب‌های عربی و استراتژی آمریکا در حفظ توازن / اسامه عیال اقبال
۲۸۷	انقلاب‌های عربی و آینده القاعده / میامک بهرامی
۲۹۲	بیماری اسلامی و تضعیف نقش عملیاتی القاعده / احمد راستگو، هوشنگ عزیزی
۲۹۶	آمریکا و نفت لیبی / سکینه پیری
۳۰۰	انقلاب‌های عربی و بازارهای جهانی نفت / مریم یاشنگ
۳۰۳	انقلاب‌های عربی و روند دموکراسی‌سازی در منطقه / احمد راستگو، هوشنگ عزیزی
۳۰۶	واگرایی منافع بازیگران و تداوم بحران سوریه / رحمت حاجی مینه
۳۱۰	نقش غرب در جهت‌گیری ترکیه در برابر بحران سوریه / رضا صولت
۳۱۳	غرب و انحلال پارلمان مصر / آرمان زارعی

- انقلاب‌های عربی: فرصتی برای همکاری امنیتی ایران و آمریکا/ سعید شکوهی ۳۱۵
- ساختار سیاسی - اجتماعی لیبی و چشم انداز دموکراسی/ روزان حسام قاضی ۳۱۹
- نویسندگان: دکتر کیهان برزگر و پژوهشگران مهمان پژوهشکده مطالعات استراتژیک خاورمیانه ۳۲۳
- نمایه ۳۳۳

مقدمه

خیزش‌های مردمی در تونس و مصر از ژانویه ۲۰۱۱ نقطه عطفی در انتقال ساختار سیاسی، امنیتی و اجتماعی منطقه خاور میانه به حساب می‌آید که در ماه‌های بعد تبدیل به جنبش‌های مردمی در سرتاسر جهان عرب شد. روند این انقلاب‌ها در بعضی از موارد مثل مصر و تونس صلح‌آمیز بوده است که البته این روند انتقال سیاسی همچنان ادامه دارد. اما این انقلاب‌ها در دیگر نقاط عرب مانند بحرین، یمن، لیبی و سوریه خشونت‌آمیز بوده است. از این نظر انقلاب‌های عربی تأثیر جدی بر پویایی‌های سیاسی منطقه و کشورهای عربی و پلورالیزه کردن ساختار قدرت سیاسی و اجتماعی در این کشورها داشته است. تحولات مصر و چالش برای تصویب پیش‌نویس قانون اساسی اسلام‌گراها و سکولارها یک نمونه تداوم بحران سوریه و شکاف داخلی برای تقویت یا سقوط رژیم سوریه نمونه دیگری است که افکار عمومی در جهان عرب را برابر هم قرار داده است.

انقلاب‌های عربی به همان اندازه بر نقش بازیگران منطقه‌ای و توازن قوای منطقه تأثیرات جدی داشته و منجر به باز تعریف نقش و توان بازیگران در ترسیمات سیاسی - امنیتی شده است. در این میان بعضی از بازیگران اصلی منطقه‌ای مثل ایران و ترکیه بروز این انقلاب‌ها را فرصتی برای تثبیت نقش منطقه‌ای خود در نظر گرفته‌اند و تلاش کردند بر نفوذ سیاسی، امنیتی و اقتصادی خود در منطقه بیافزایند. بعضی دیگر از بازیگران مانند عربستان-سعودی و اسرائیل نیز وقوع این انقلاب‌ها را تهدیدی برای منافع و امنیت ملی خود دانسته و حداکثر تلاش خود را برای کم کردن تأثیرات منفی این انقلاب‌ها بر منافع و امنیت ملی خود بکار

گرفتند. به هر حال این انقلاب‌ها تضادهای بازیگران برای ایفای نقش منطقه‌ای را افزایش داده است.

در نهایت انقلاب‌های عربی بر رفتار و منافع بازیگران فرامنطقه‌ای هم تأثیرات شگرفی داشته است. بعضی از این بازیگران مانند آمریکا در ابتدا واکنش سردی به این انقلاب‌ها نشان دادند. اما کم‌کم تلاش کردند جهت این انقلاب‌ها را به نفع منافع و ارزش‌های خود مدیریت کنند. به همین دلیل واکنش متفاوتی به این انقلاب‌ها با توجه به منافع و امنیت ملی خود نشان دادند. برای مثال آمریکا در سوریه به دلیل مسئله مربوط به امنیت رژیم اسرائیل به صورت مداخله عمل کرده و تنها در حد شعار نوعی سیاست صبر و انتظار را در پیش گرفته است. در مقابل در بحرین همگام با سیاست‌های متحد اصلی خود یعنی عربستان سعودی از حمایت از قیام‌های مردمی این کشورها صرف نظر کرده و حتی از حرکت‌های گسترش خواهانه سعودی‌ها در ارسال نیروهای سامی رای سرکوب مردم شیعی بحرین حمایت کرده است.

همچنین اتحادیه اروپا، دلیل مشکلات اقتصادی جاری و نگرانی‌های ناشی از سرایت بی‌ثباتی به مرزهای خود بسیار منفعلی در خانه عمل کرده است. در لیبی به دلایل اقتصادی (انرژی)، نزدیکی جغرافیایی و مسائل ناشی از هجرت به شکل فعال عمل کرده و در یک ائتلاف عربی شرایط را برای سقوط رژیم قذافی فراهم کرد. اما در بحرین، سوریه و یمن سیاست منفعلی را در پیش گرفته است.

در نهایت انقلاب‌های عربی برای روسیه و چین نیز چالش‌ها و فرصت‌هایی را در پی داشته است. چالش بیشتر از زاویه جلوگیری از گسترش نفوذ غرب در خاورمیانه است که در بلند مدت تهدیدی برای امنیت و منافع این دو کشور به حساب می‌آید. فرصت از این نظر که حضور نیروها جدید در رأس حکومت‌های عربی، ویژگی استقلال‌خواهی و همکاری‌های منطقه‌ای این کشورها را افزایش داده است و در نهایت کشورهای عربی به سوی روسیه و چین گرایش خواهند یافت.

با این شرایط که پویایی‌های سیاست داخلی کشورهای با مسائل مربوط به نقش بازیگران منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای در هم آمیخته می‌شوند؛ سؤال این است که ریشه‌های شکل‌گیری

انقلاب‌های مردمی چیست و آینده ساختار سیاسی - اجتماعی جهان عرب با وقوع این انقلاب‌ها چگونه خواهد بود؟ نقش بازیگران منطقه‌ای در روند بروز و تداوم این انقلاب‌ها چه بوده است؟ این انقلاب‌ها چه فرصت‌ها و چالش‌هایی را برای آنها به همراه خواهد داشت؟ جایگاه رژیم اسرائیل بعد از وقوع این انقلاب‌ها در منطقه چگونه خواهد بود؟ نقش بازیگران فرامنطقه‌ای در روند این انقلاب‌ها چیست؟ و در نهایت انقلاب‌های عربی چه تأثیری بر منافع و امنیت ملی ایران داشته‌اند؟

کتاب حاضر مشتمل بر مجموعه مقالات پژوهشگران مهمان و جوان در پژوهشکده مطالعات استراتژیک خاورمیانه در سال تحصیلی ۱۳۹۱-۱۳۹۰ است. فصل اول کتاب به تأثیرات انقلاب‌های عربی بر خاورمیانه‌شناسی می‌پردازد. در این فصل نویسنده بحث می‌کند که چگونه این انقلاب‌های عربی از راه تقویت رویکرهای منطقه‌ای در صحنه تئوری و عمل جایگاه خاورمیانه‌شناسی را در رشته‌های علوم سیاسی، روابط بین‌الملل و مطالعات منطقه‌ای تقویت کرده است. نویسنده همچنین استدلال می‌کند که این تحول نقطه اتصال رشته‌های علوم سیاسی یعنی بررسی سیاست داخلی کشورها و روابط بین‌الملل یعنی نقش بازیگران منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای شده است.

شکل مقالات این کتاب بر اساس کارگاه‌های آموزشی ارائه شده در پژوهشکده در زمینه بیان دیدگاه‌ها در قالب مقالات کوتاه است. ویژگی اصلی این مقالات «نکته محوری» است. هر مقاله با یک نکته شروع می‌شود، نکته توسعه می‌یابد، با مثال‌ها و نمودارها تقویت می‌شود، با یک نگاه تعادلی تحلیل می‌شود و در نهایت با یک رویکرد حل المسائلی و کاربردی به نتیجه می‌رسد. یکی از مهم‌ترین محورهای نتیجه‌گیری در این مقالات واکنش به موضوعات ژانویه منافع و امنیت ملی ایران است. ویژگی‌های مهم دیگر مقالات این است که نویسندگان دیدگاه‌های خود را در زمینه مورد بحث در یک قالب پژوهشی - تحلیلی و دوری از قضاوت‌های ارزشی بیان می‌کنند. از نظر روش هدایت پژوهش در این مقالات هم تجزیه موضوعی و دسته‌بندی اهداف بازیگران در سطوح مختلف داخلی، منطقه‌ای و بین‌المللی وجود دارد و هم نگاه تاریخی و قیاسی به موضوع مورد بحث در زمینه ریشه‌های شکل‌گیری

انقلاب‌های عربی که به نوعی به تاریخ، ارزش‌ها و ایدئولوژی ملت‌های منطقه می‌پردازد. در این مقالات هم از ابزارهای تنوریک و هم از مثال‌های تاریخی در گذر زمان استفاده می‌شود. در نهایت شیوه استفاده از منابع به این صورت است که نویسندگان در موارد لزوم از دیدگاه‌های صاحب‌نظران در درون متن استفاده می‌کنند.

یکی از اهداف اصلی برنامه پژوهشگران مهمان در پژوهشکده مطالعات استراتژیک خاورمیانه آموزش نسل جدیدی از نخبگان فکری - دانشگاهی است که در چارچوب منافع ملت ایران رویکرهای پژوهشی خود را با ترکیبی از مباحث نظری، تاریخی و تأثیرگذاری در حوزه سیاستگذاری به رشته تحریر در آورند.

در پایان، اینکه رلید چنین کتابی در نوع خود جدید است. این کتاب تلاش‌های پژوهشگران این مرکز را در یک قالب کلی با یک مجموعه پژوهشی - تحلیلی گرد هم آورده است. از این نظر امید است که کتاب حاضر ضمن بیان دیدگاه‌های نویسندگان، راهگشایی برای آموختن نگارش مقالات گواه شد که خود بخش مهمی از تولیدات ادبیات مربوط به سیاست خارجی، روابط بین‌الملل و علمی را در جهان امروز شامل می‌شود.

امید است که در سال تحصیلی ۱۳۹۲-۱۳۹۱ در مجموعه مقالات پژوهشگران مهمان به انتشار برسد. در اینجا بر خود لازم می‌دانم که سرکار خانم زهرا توکلی دستیار برنامه پژوهشگران مهمان به دلیل پیشبرد امور اجرایی این برنامه و استاری اولیه متون تشکر کنم. همچنین از سرکار خانم اعظم مرادی تبریزی دستیار امور انتشارات پژوهشکده به دلیل تهیه و ویراستاری این کتاب کمال سپاس را دارم.

کیهان برزگر

واحد علوم و تحقیقات دانشگاه آزاد اسلامی

زمستان ۱۳۹۱